

Пролог

У центрі бурі

ІЩЕ НЕ РОЗВИДНИЛОСЯ, коли 6 січня 2021 року Майк Стіглер спрямував свою блакитну Toyota Camry до Білого дому. Годинник показував 4:20 — черговий офіцер у Ситуаційній кімнаті Білого дому Стіглер прибув на свою 12-годинну робочу зміну завчасно.

Зазвичай о цій порі центр Вашингтона був безлюдним, його пам'ятники та офісні будівлі мовчазно бовваніли під чорним нічним небом. Але коли Стіглер вийшов із машини, він відчув щось дивне. «Всі ці люди на вулиці, яких ти зазвичай не помічаєш, і купа припаркованих машин», — розповідав він мені згодом. — Я не раз намагався описати це відчуття багатьом людям, але того ранку це сприймалося якось зовсім інакше».

Того дня Конгрес мав затвердити обрання Джо Байдена сорок шостим президентом Сполучених Штатів Америки. Але чинний президент, якого він переміг, робив усе можливе, щоб заблокувати передачу влади. Тисячі його прихильників прибули до Вашингтона на заклик зупинити сертифікацію виборів, і ніхто не знав напевне, як розвиватимуться події цього дня. Співробітники Ситуаційного центру були напоготові, відстежували перебіг подій, синтезували публічну та приватну інформацію, готували доповіді президенту, як вони це робили під час усіх криз, внутрішніх чи зовнішніх, що могли б потребувати його уваги. Але того дня вони йому так і не зателефонували. І він не зателефонував їм. Причиною кризи був сам президент.

«Щось тут не так», — подумав Стіглер, заступаючи на зміну. Тридцятирічний аналітик розвідки влітку 2019 року був у захваті, коли отримав виклик до Ситуаційного центру — надзвичайно важливе призначення для будь-якого фахівця розвідки. За півтора року, що минули з того часу «...я став свідком двох імпічментів. Я пережив коронавірус. Я пройшов через протести Black Lives Matter («Життя чорних важливі», міжнародний антирасистський рух активістів боротьби проти насильства щодо темношкірого населення, — *прим. пер.*) і заворушення», — розповідав він мені згодом. — Усе це відбувалося просто одне за одним». І цього раннього ранку він готував себе до того, *що* могло статися.

Увесь ранок протестувальники стікалися до Еліпса — вкритої зеленню території овальної форми неподалік Білого дому. Опівдні президент Дональд Трамп, вийшовши до своїх роздратованих і збуджених прихильників, закликав віцепрезидента Майка Пенса відправити результати голосування назад до штатів. Він заявив, що «радикальні ліві демократи» вкрали голоси на виборах. Він закликав натовп «...боріться мов затяті. А якщо ви не будете боротися мов затяті, то у вас більше не буде країни». Після цього він наказав натовпу рушати по Пенсильванія-авеню до Капітолія.

Трамп хотів приєднатися до протестувальників, але охорона з Секретної служби не дозволила цього зробити, оскільки на території Капітолія почалися заворушення. Протестувальники штурмували поліцейські бар'єри, напали на кількох офіцерів. «Нас обійшли з флангу, і ми не втримали лінію!» — кричав Роберт Гловер, начальник поліції округу Колумбія, коли натовп прорвався вперед, розбиваючи вікна і вриваючись у будівлю. Агенти Секретної служби відвели віцепрезидента Пенса в безпечне місце, а законодавці настрахано скупчилися, коли натовп заповнив коридори, прорвавшись до залу засідань Сенату США. Бунтівники спустошували шафи і перевертали меблі. У священних коридорах 228-річної будівлі законодавчого органу країни пролунали постріли.

Пройшовши до Овального кабінету, президент Трамп сьорбав дієтичну колу, спостерігаючи за видовищем по телевізору.

Помічники і союзники благали його засудити бунт і відкликати натовп. Замість цього, о 2:24, коли насильство продовжувалося, він надіслав твіт, в якому звинуватив Майка Пенса в тому, що йому не вистачило «мужності зробити те, що слід було зробити».

Отримавши повідомлення від Секретної служби та інших офіційних осіб на Капітолійському пагорбі, Ситуаційний центр почав діяти. «Все стало дуже хаотичним, — розповідав мені пізніше Стіглер. — Виникла ситуація необхідності збереження неперервності урядування».

А ось тут пострівайте. Вдумайтесь у фразу: «ситуація необхідності збереження неперервності урядування». За цим позбавленим емоцій бюрократичним жаргоном криється надзвичайно серйозний набір політичних заходів та дій, вперше запроваджений президентом Ейзенхауером у розпал холодної війни. Механізм COG (continuity-of-government — неперервність урядування) був розроблений для забезпечення можливості функціонування уряду в разі такої катастрофи, як ядерна війна. Він включає перелік таємних командних центрів (серед них Ситуаційний центр є критично важливим), ретельно розроблені ланцюги командування, необхідність зміни місцезнаходження Конгресу і заміни чиновників виконавчої влади, які загинули в результаті ворожих ударів. До цього такий план був задіяний лише одного разу, одразу після терористичних атак 11 вересня 2001 року.

За словами Стіглера, ситуація була «сюрреалістичною». Але він остерігався розповідати більше. «Маю бути обережним, — пояснив він мені. — Я давав багато свідчень і не знаю, де проходить межа». Я припустив, що однією з точок контакту Стіглера, напевно, була Секретна служба. Він зробив паузу, а потім промовив: «Тож краще я помовчу». Це означало, що він отримував інформацію в режимі реального часу безпосередньо з місця хаосу в будівлі Капітолію, коли натовп проривався коридорами.

Найжахливіша мить?

«Ми мало не втратили віцепрезидента», — зауважив він. Стіглер зробив паузу, потім підвів очі до стелі, намагаючись опанувати себе. «Крики, верески... і всяке інше ми чули того дня».

Стіглер — молода людина з веселою вдачею, але коли мова заходила про 6 січня, здавалося, що він старіє на очах.

«Це було жахливо, — тихо продовжив він. — Серед тих, хто чергував того дня, є такі, що й досі не в змозі від цього оговтатись... Ми не знаємо, як про це говорити. І ми не знаємо, з *ким* про це говорити. Є багато речей, свідками яких ми стали того дня і про які ми не можемо навіть згадувати. І як тепер з цим жити?».

За шість десятиліть, що минули з часу створення Ситуаційної кімнати, вона слугувала кризовим центром під час катастроф в Америці. Чоловіки і жінки в Ситуаційній кімнаті мали справу з ядерною загрозою, вбивством президента і замахами на двох інших. Вони залишалися на своїх постах 11 вересня, коли сам Білий дім став мішенню терористів. Вони відстежували та аналізували американські війни, які коштували сотень тисяч життів і мільярди мільярдів доларів. Але ніколи раніше вони не мали справи з повстанням проти власного уряду, інспірованим президентом Сполучених Штатів.

Стіглер пояснив мені, що сталося б, якби сертифікація не відбулася: «Гадаю, ми побачили б, як президентська інституція просто тріснула б і розсипалась. Думаю, багато хто з нас звільнився б». Ці співробітники служать президенту, який живе в Білому домі, але вони працюють на президентську *посаду*, а не на президента особисто. «Ваша відданість країні переважає над вашою відданістю своїй ролі», — зауважив Стіглер. Ці два типи вірності ще ніколи не зазнавали такого випробування.

Про тих дванадцять американських президентів, що працювали в Ситуаційній кімнаті відтоді, як її створили 1961 року, написано чимало книжок, але лише в небагатьох із них містяться розповіді про хронологію подій, внутрішні механізми, що діяли в цьому приміщенні, і про його роль в історії Сполучених Штатів.

Ця кімната розташована в підвальному приміщенні Білого дому поряд із буфетом, куди працівники заходять підхарчитися

чи випити чашку кави. Більшу частину своєї історії Ситуаційна кімната мала вельми скромний вигляд і була зовсім не схожа на розлогу «воєнну» кімнату з фільму *Dr. Strangelove* («Доктор Стренджлав») чи на комфортне приміщення з люмінесцентним освітленням із фільму *The West Wing* («Західне крило»).

Copyright © 1963 Columbia Pictures Corporation. All Rights Reserved. • Printed in U.S.A. • Permission is hereby granted to newspapers, magazines and other periodicals to reproduce this photograph for other than advertising purposes. Must not be sold, leased or given away.

Як Голлівуд уявляв собі Ситуаційну кімнату: сміховинно величезна Воєнна кімната з фільму «Доктор Стренджлав».
| *Michael Ochs Archives / Getty Images*

Однак реальність десятиліттями була значно скромнішою: тісний конференц-зал, три менші кімнати збоку та офіс спостерігачів, де співробітники Ситуаційної кімнати збирають та аналізують інформацію для президента і його помічників. Навіть тим, хто, подібно до мене, працював у Білому домі, важко узгодити в своїй свідомості потік делікатної, а іноді й страшної інформації, розкриття таємниць і обговорення доленосних питань із таким буденним місцем, як Білий дім.

Під час роботи над цією книгою я взяв інтерв'ю у понад сотні людей, більшість з яких працювали в Ситуаційній кімнаті — від секретарів кабінету і вищих помічників Білого дому до референтів і директорів Ситуаційної кімнати. Їхньою найпоширенішою реакцією, коли вони вперше бачили це приміщення, була фраза «Оце і все?». Ця фраза, яку я найчастіше чую, перегукується з моєю власною реакцією, коли я вперше зайшов сюди: «Яке розчарування!».

Генрі Кіссінджер назвав це приміщення «крихітною, незручною, з низькою стелею, без вікон... неестетичною і, по суті, гнітючою кімнатою». А дипломат Річард Голбрук виразно описав його як «кімнату, що сама по собі символізує для мене проблему: підземне приміщення без вікон, в якому відстань від реальних знань до людей є найбільшою». І хоча фізичний простір розчарує, робота, яку виконують професіонали, що працюють у Ситкімнаті, просто вражає. «Це комунікаційний нервовий центр уряду Сполучених Штатів, — сказав радник президента Обама з питань національної безпеки Том Донілон. — Якщо і є у світі географічне місце, яке можна справедливо назвати нервовим центром в оперативному плані і з погляду розвідки та інформації, то це п'ять тисяч квадратних футів у підвалі Білого дому». А колишній посол в НАТО Дуг Лют додає: «Це місце, але це також група людей і процес — три «Р» (place, people, process, — *прим. пер.*). Вони мусять об'єднатися й співпрацювати». Якщо вони об'єднуються, виграються війни, знищуються терористи і відвертаються катастрофи. Якщо ж ні, то кризи «руйнують» навіть президентів.

У наступних розділах ви дізнаєтеся більше про це місце і про те, як воно трансформувалося з плином часу. Ви довідаєтеся про людей, які там служили, і про те, як вони працювали під колосальним тиском обставин, про таємні зустрічі, президентські слабкості, шокуючі порушення безпеки та технологічні імпровізації в стилі кіногероя агента Макгайвера. Але найголовніше — це те, що ви дізнаєтесь, як президенти та їхні команди долають кризи, з якими стикаються, як борються з важкими викликами, які можуть створити або зруйнувати їхню спадщину. Це кімната, де

випробовувалися їхні характери і рішучість. Дехто витримав це випробування, інші зазнали поразки.

Історія Ситуаційної кімнати — це значною мірою прихована історія нашої країни за шість останніх десятиліть. Багато з подій, про які ви прочитаєте, раніше ніким не розголошувались. Деякі з них десятиліттями залишалися під грифом «таємно», їх знали лише люди з найвищим рівнем допуску. Я простудіював дані про всіх президентів, провів багато годин у Ситкімнаті і був дуже здивований, дізнавшись так багато раніше ніде не згадуваних подробиць про те, що відбувалося в цих стінах. Ви почуєте ці розповіді від людей, які їх пережили.

А почалося все з Джона Фіцджеральда Кеннеді.

Розділ 1

На початках

ЙОГО називали Богом.

Він був суперечливою людиною. Глибоко патріотичний американець, який говорив англійською з легким французьким акцентом через дитинство, проведене в Парижі. Елегантний бригадний генерал ВПС, він полюбляв водні лижі, а Жаклін Кеннеді якось схарактеризувала його, як «веселого і запального». Він був близьким другом та довіреною особою як президента, так і місіс Кеннеді попри той факт, що кілька років тому вони з Жаклін зустрічалися.

Годфрі МакГ'ю — скорочено Год, або ж Бог, служив у Білому домі військовим радником Джона Ф. Кеннеді. Він прийшов до президентської адміністрації, маючи за плечима величезний досвід світського життя. Іще молодим чоловіком він вечеряв у Білому домі з Франкліном Д. Рузвельтом і Вінстоном Черчиллем, плавав на яхті Гаррі С. Трумена під назвою «Вільямсбург», організовував гулянки, які охоче відвідували вершки вашингтонського суспільства. Він був вродливим місцевим бонвіваном, як і сам Дж. Ф. К.

Але для родини Кеннеді МакГ'ю був не просто радником. Він був довіреною особою Дж. Ф. К. на всі випадки і на всіх перетинах політичних, сімейних та дипломатичних аспектів життя президента. Він правив листи, написані президентом, інколи ставлячи під ними його підпис. Коли Патрик, син Кеннеді, захворів, він організував доставку літаком досвідченого лікаря прямісінько до

ліжечка хворої дитини. На прохання президента МакГ'ю особисто супроводжував імператора Хайле Селассіє з Аддіс-Абеби до Вашингтона. Він навіть переконав Кеннеді дозволити йому скористатися президентським літаком Air Force One («Борт номер один»), щоби звозити до Радянського Союзу групу американських фізиків-ядерників.

МакГ'ю був непересічною особою, схожою на персонаж із роману Фіцджеральда. До того ж він був людиною, яка ознайомила Кеннеді з поняттям «ситуаційна кімната», запустивши події, що спричинили її створення. МакГ'ю не сам придумав цю назву. Але навесні 1961 року він надіслав Кеннеді дослідження, яке містило, як видається, перше вживання цього терміну. Документ «Концепція національних операцій у холодній війні» був підготовлений неназваними військовими дослідниками з Відділу дальньої авіації ВПС США. У супровідній записці, надрукованій на канцелярському бланку Білого дому, МакГ'ю написав, що «це есе надсилається Вам, сер, з огляду на Ваш глибокий інтерес до цієї теми».

На тринадцяти сторінках, сповнених аргументів, автори зосередилися на тому, як найкраще боротися із загрозою комунізму. «Потреба в ефективнішому веденні холодної війни очевидна перед лицем значно розширених китайсько-радянських зусиль і революційних змін, що відбуваються сьогодні в багатьох частинах світу», — писали вони в резюме. Далі давалася рекомендація: «створити Національний щоденний ситуаційний центр у структурі виконавчого апарату для надання допомоги через постійний аналіз і керівництво питаннями холодної війни».

У документі детально описувалися функції кімнати, склад її персоналу і система зв'язку:

«Національний щоденний ситуаційний центр буде постійною організацією... Він слугуватиме інструментом управління і забезпечуватиме розвіддані, зв'язок, брифінги, наочну інформацію та засоби моніторингу...

В цей центр має призначатися персонал найвищої кваліфікації з різних міністерств і відомств. Працівники повинні

мати всебічну підготовку як у сфері міжнародних справ, так і у сфері зв'язків між урядовими відомствами й установами. За оцінками, для роботи ситуаційного центру знадобиться близько 80 спеціалістів.

Національний щоденний оперативний штаб має бути оснащений найсучаснішими засобами зв'язку, дисплеями та обладнанням для проведення брифінгів. Система зв'язку повинна забезпечувати максимальну швидкість і безпеку як для міжнародної, так і для внутрішньої служби».

МакГ'ю передав цей документ президенту Кеннеді 7 квітня 1961 року. Примітно, що це сталося за десять днів до катастрофічного вторгнення в затоку Свиней — події, яка підштовхнула Кеннеді до створення Ситуаційного центру Білого дому. Хоча комунікаційні збої під час тієї кризи прискорили процес, «Бог» МакГ'ю був тим, хто його розпочав.

Кеннеді перебував на посаді президента лише 87 днів, коли розпочав вторгнення в затоку Свиней. Спроба ЦРУ повалити комуністичний уряд Фіделя Кастро на Кубі обернулася повним фіаско. ЦРУ завербувало 1400 кубинських вигнанців для штурму острова, але переважаючі сили Кастро розгромили їх. Понад сотню людей було вбито, а ще сотні потрапили в полон, і ця поразка стала величезною ганьбою для щойно створеної адміністрації Кеннеді.

Президент був розлючений і стривожений не лише результатом, а й власне процесом, який до нього призвів. Спочатку вторгнення мало відбутися на Тринідаді, що у центральній частині південного узбережжя Куби. Однак Кеннеді вважав, що цей план був «занадто ефектним... занадто схожим на вторгнення часів Другої світової війни», тому доручив ЦРУ спланувати приховану атаку в менш населеному місці.

ЦРУ порекомендувало затоку Свиней, розташовану приблизно на 100 миль далі по узбережжю, не повідомивши президенту,

що вона оточена болотами, які засмокчуть війська вторгнення. Як пізніше зауважив радник з національної безпеки Волт Росту, «Коли ЦРУ змінило місце, наслідки цього не дійшли до президента. Якби Кеннеді знав деталі зміни місця висадки, він міг би прийняти інше рішення».

Комунікації в день атаки були шокуюче поганими. «Рішення, що стосувалися руху кораблів ВМС США і літаків ВПС США, передавалися... з кабінету міністрів до Пентагону незасекреченими телефонними лініями», — згадував помічник голови Ради національної безпеки Бромлі Сміт. Насправді все було ще гірше. Помічник військово-морського міністра Тейзвелл Шепард описав процес, який нагадував гру в зіпсований телефон: «Під час наради я сидів надворі. Якщо президент вирішував передислокувати американські війська, адмірал Берк висовував голову з дверей і передавав мені наказ. Далі я телефонував до Об'єднаного комітету начальників штабів і передавав вказівки президента».

Публічно Кеннеді взяв на себе повну відповідальність за катастрофу. Проте він був розлючений, у приватному спілкуванні не стримувався. Чому йому не надали необхідної інформації? І чому він мав покладатися на узагальнені дані з других рук, а не отримувати їх безпосередньо? Президент був роздратований тим, що дозволив «експертам» водити себе за ніс замість того, щоб самому керувати процесом. «Перша порада, яку я дам наступнику, — сказав він своєму другові Бену Бредлі, редактору Washington Post, — це приглядати за генералами й уникати відчуття, що лише тому, що вони були військовими, їхні думки з військових питань чогось варті».

Президенту Кеннеді не потрібен був опис ситуації офіцером ЦРУ; йому потрібна була та первинна інформація, яку мав цей офіцер, щоби можна було скласти власну думку. Кеннеді в 1954 році пройшов курс швидкісного читання зі своїм братом Боббі і стверджував, що може читати 1200 слів за хвилину. Хоча деякі люди віддають перевагу усним презентаціям, йому більше подобалося працювати з текстовою інформацією. Він швидко читав і добре запам'ятовував прочитане.

Президент хотів мати інформаційний центр із захищеним зв'язком. Замість того щоб помічники бігали по всьому Білому дому з доповідями й телефонували, центральний офіс координував би плавний і швидкий потік інформації. Співробітник Державного департаменту Люціус Баттл згадував: «У ті часи ми не мали жодного механічного пристрою, які згодом істотно прискорили роботу. Ми працювали на собачих упряжках».

Невдовзі після подій, що відбулися у затоці Свиней, Таз Шепард порадив Кеннеді створити в Білому домі «центр спостереження». У доповідній записці від 10 березня 1961 року, підготовлений полковником Е. Ф. Блєком, пропонувалося створити «нервовий центр», який слугував би «військовою кімнатою для холодної війни». В інших доповідних записках його називали «виконавчий координаційний центр». А в доповіді Кубинської дослідницької групи містився заклик до створення нової «штаб-квартири холодної війни». Але президенту запам'яталася назва саме в тому документі, який Годфрі МакГ'ю передав йому 7 квітня.

30 квітня, менш ніж за два тижні після подій у затоці Свиней, Кеннеді вирішив діяти. Військово-морський помічник Джеррі Маккейб так описав цю сцену:

«Це було в неділю... Президент і [радник з національної безпеки МакДжордж] Банді, Шепард і я пройшли з Південної галявини через двері [секретарки Евелін] до кабінету Лінкольна. Банді з президентом зайшли до його кабінету і розмовляли хвилин 15–20, поки ми з Шепардом очікували під дверима...

Вийшовши після цієї розмови з кабінету, Банді повернувся до нас із Шепардом і сказав: «Нам дуже потрібна ситуаційна кімната в Білому домі. Скільки часу вам знадобиться, щоб її створити?».

Я швидко прикинув, що для цього знадобиться приблизно два тижні, і він промовив: «Гаразд, зробіть це».

То був єдиний наказ, який ми отримали».

Два тижні на те, щоб побудувати, обставити, обладнати й укомплектувати персоналом центр управління кризовими ситуаціями в Білому домі — можливо, найважливіший центр управління кризовими ситуаціями в усьому світі. Через 172 роки після того, як Джордж Вашингтон вперше склав присягу, президент Кеннеді нарешті віддав наказ про те, що здавалося абсолютно очевидним інструментом розвідки.

Як так сталося, що лише після того, як цій країні відслужили аж тридцять чотири президенти, комусь спало на думку створити такий інструмент?

Насправді, кілька попередніх президентів вже мали щось схоже на ситуаційну кімнату.

Під час Громадянської війни Авраам Лінкольн годинами сидів у телеграфному кабінеті військового міністерства, де зараз стоїть Адміністративний будинок Ейзенхауера, раніше відомий як Стара адміністративна будівля. «Він приїжджав з Білого дому кілька разів на день та, простягнувши свою довгу руку до повідомлень, витягав їх одне за одним і читав», — розповідає майор армії А. Е. Г. Джонсон. Лінкольн був у захваті від можливості отримувати телеграми, які він називав «блискавичними посланнями». Він так прагнув миттєвих новин, що іноді ночував у цьому кабінеті, вмоштуючи свою 193-сантиметрову фігуру в розкладачку, щоб не пропустити повідомлень з поля бою. Коли Вільям Мак-Кінлі став президентом у 1897 році, до чудес доступних на ту пору технологій додалися телефони. Під час іспано-американської війни Мак-Кінлі створив у Білому домі «Військову кімнату», обладнавши її телеграфами, телефонами, картами та бригадою вусатих молодиків, які відстежували перебіг битв і передавали накази на місця. Розташована у приміщенні, яке зараз називається «Вітальня Лінкольна», ця кімната могла би стати попередницею спеціального ситуаційного центру. Але коли іспано-американська війна закінчилася, МакКінлі припинив користуватися нею.